Marafkó László

Szellemidézés

Elsárgult újságkivágatokat, kéziratlapokat szortírozni bizonyos életkor után szinte a heti takarítások része. Két évtizedig kenyéradó lapom, a Magyar Nemzet előre nyomtatott kéziratlapjain rövid tárca csúszik ki egy dossziéból. A fejlécen még a gépírónő neve is szerepel (szigorúan minden rubrikát ki kellett tölteni nyomdába küldés előtt), a dátum – évszám nélkül – V. 30., ám a rovatvezető és olvasószerkesztő szignója hiányzik, s legfőképp valamelyik még magasabb szerkesztőé. Elolvasom, s ma nem érzek különösebb „légiveszélyt", ahogy akkoriban a külső és felső hatalmak aggályait hívtuk. Arra sem emlékszem, mi lehetett az oka, hogy a kézirat – hamvába holt. Kinek s miért nem tetszett. Az már a sors tréfája, hogy egy kézirat-visszautasítással indul, s lám, az erről utólag írott opus sem jelenhetett meg. „Duplafenekű" helyzet. A kihullott gépirat Száraz Györgyről szól, aki 1987 legvégén halt meg, tehát az a hiányzó év a fejlécen valamelyik rá következő lehetett. Miközben a sárguló lapok szövegét belepöntyögöm a laptopomba, a széleken fekete kis pontokat látok egyes bekezdéseknél. Tehát itt lehetett gondja valamelyik, felettem álló szerkesztőnek. Viszont nem vagyok hajlandó az ő fejével gondolkodni, azt kihámozni, miért nem kellett akkor ez a kisportré.

Annyit előrebocsáthat a szerző, hogy a tárcában említett, visszautasított kéziratából 1989-ben, az átalakulások forgatagában lett elég nagy példányszámban megjelent könyv. S talán azt is, hogy a megidézett férfi is tanúsítja: a valódi emberi és írói minőségeket nem kezdhetik ki a politikai váltások felhőátvonulásai, zivatarai. Egy régi, nem közölt kézirat is vall a korról, a megszületésekor és az közlésekor regnálóról is.

Tábori ikonarc

Kéziratot visszakapni és visszaadni – egyként pocsékul kiszolgáltatott érzés. Volt része benne mindenkinek, aki írásra, szerkesztésre adta a fejét. Még ha – többnyire utólag – nem szívesen is vallja be. Mert a sikeresség, a fölényesség avagy egyszerűen a cinizmus társaságban jobban hat.

Száraz Györggyel az utolsó találkozásom egy kéziratom visszaadásakor esett meg. Nem vagyok mazochista, de – ha nem fiaskóról esnék szó – azt mondanám: felemelő volt az a félórás beszélgetés. Kéziratról és egyebekről. Alig egy hónappal az 1986-os, viharos írószövetségi közgyűlés után. Ami nem mellékes körülmény, mert a döntésben közrejátszott: „Közölhetnénk, de ha megjelenne, nyomban megszólalna az emigráció, meg az itthon élők is… S ebben a helyzetben,

amiben vagyunk, én a Kortársat nem szeretném kitenni ilyen vitának" – mondta Száraz György.

A szóban forgó munka egyik vonulata ugyanis az ötvenes évek irodalompolitikáját, az írók politikai szerepvállalását követte végig.

Aztán a beszélgetésben szóba kerültek Száraz György akkori börtönévei, amelyeket állítólagos „jugoszláv ügynökként" szenvedett végig. Tudtam életének eme lapjairól. Szenvtelen tárgyilagossággal, bármiféle tetszelgéstől, mártíromságtól mentesen emlegette ezt az időszakot.

Aztán elkövetkezett az a nap, halálhíre fagyos szűkszavúságával. Az jutott eszembe, ami Gáll István halálakor is: milyen hallgatag egyéniségek távoznak sorban, olyanok, akiket még azok is becsülnek, akik ezt az élőnek talán sosem mondták meg. Olyanok, akik ittlétükkor egész lényükkel, habitusukkal az irodalmi megbékítést sugározták.

Aztán e ráérzés után néhány héttel, szinte véletlenül megtudtam Gáll István özvegyétől: a *Kalendárium* novellaciklusában, a *Golgota* főhősének, az Ávósnak a modellje Száraz György volt. Amiről természetesen ő is tudott.

Az Ávóst azért tartóztatják le, majd a halálos ítéletet rejtélyes okból kényszermunkára változtatják, mert a nagydarab, szőke férfi a testületben, a kitelepítések idején, látva az érthetetlen embertelenséget, előre értesíti az elszállítandókat – „legalább ne érje őket váratlanul az akció."

Egy novella természetesen nem életrajzi kiegészítő, pótló dokumentum. De az erőteljes vonások illenek Szárazra. Az erőszakszervezet tagja, aki az infernóban, emberségből, elveiből következően próbálta enyhíteni a megbocsáthatatlant. Merthogy megélt már nemzeti elfogultságtól fűtött kitelepítést. Tettéért a sajátjának vélt hatalom kivettetéssel bünteti. Olyanok közé, akik a korábban általa védett rend esküdt ellenségei. S akik még szánják is sorsáért. Ördögi csapda. A kor paradoxonjainak egyike.

Gáll így ír: „Ahogy Morzsi meg a Csöndér, a két lator között átnéztem, a dombon fent az Ávósra láttam rá, serényen forgott markában a lapát, arca, nyaka is fehér volt, nem fogta a nap, szőke haja szinte világított, mintha egy oltárképen fölöttünk lebegne."

A szőke óriás átélte az érdemtelen büntetés éveit. S gyógyító racionalizmussal próbálta elemezni azokat az időket. Meg a történelem másmilyen görcseit: átvilágítani a faji előítéletek, nemzetiségi lét betokosodott sebeit, a XX. századi machiavellizmus természetét.

Mígnem a legkérlelhetetlenebb ellenfél, a test biológiaitörvényeinek fölbomlása leszámolt vele.

A szőke óriás ott, a novellában már életében profán ikonfestménnyé lett. Bár életében nem igyekezett szellemi békebírónak látszani, kimondatlanul sokan annak tekintették. Akinek portréját a hiánya rajzolja fel legélesebben.